

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي يُرِيهِمْ آيَاتِهِ
وَالَّذِي يُخْرِجُ النَّوْمَ
وَالَّذِي يُخْرِجُ النَّوْمَ
وَالَّذِي يُخْرِجُ النَّوْمَ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده معماری و شهرسازی

گروه شهرسازی

طراحی و ساماندهی مسیرهای پیاده با تاکید بر مراسم و

فعالیت‌های آیینی و مذهبی

(نمونه موردی: بافت قدیم پیرامون حرم مطهر رضوی (ع) در مشهد در

ایام محرم و صفر)

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته شهرسازی

گرایش طراحی شهری

گل آسا غلامی

استاد راهنما:

دکتر ناصر براتی

استاد مشاور:

دکتر مجید زارعی

شهریور ماه ۱۳۹۲

چکیده

این تحقیق در راستای هدف طراحی و ساماندهی پیاده‌راه مطلوب به عنوان بستری برای مراسم آیینی و مذهبی ایام محرم و صفر، بدنبال تبیین کیفیات یک پیاده‌راه مطلوب و نحوه تعامل مراسم مذهبی ایام محرم و صفر به عنوان عامل هویتی و فرهنگی با ساختار کالبدی پیاده‌راه به عنوان فضای شهری است. رابطه‌ای متقابل که می‌بایست به عنوان عاملی تاثیر گذار و حائز اهمیت در طراحی شهری به آن توجه داشت. پیاده‌راه ابزاری برای فعالیت جمعی است بخصوص در ارتباط با اقتصاد شهری، کیفیت محیطی و سلامت اجتماعی و به تعبیری می‌توان گفت پیاده‌راه یک فضای شهری است. از طرفی دیگر مراسم مذهبی ایام محرم و صفر به عنوان یکی از عوامل تاثیرگذار بر ساختار شهر از دیرباز مطرح بوده و زبان شهرسازی بافت قدیم شهرهای سنتی ما گویای این موضوع می‌باشد. در واقع ساختار این مراسم مذهبی عامل ایجاد نوعی پیوند میان انسان، کالبد، تاریخ و فضا بوده است که درک ناصحیح و عدم توجه کافی به آن در طرح‌های توسعه شهری بعضاً دیده می‌شود. بررسی بافت قدیم شهر مشهد با توجه به خاستگاه اعتقادی عمیق شیعی آن و جایگاه فعلی این شهر به عنوان یکی از شهرهای بزرگ مذهبی جهان اسلام در رابطه با این زمینه دارای اهمیت است. تبیین و تحلیل محدوده‌ای خاص از این بافت بر اساس اسناد و مدارک و اطلاعات جمع‌آوری شده از ۳۰ مورد کاربری مذهبی در رابطه با این مراسم، نتایجی را در خصوص طرح معیارهای موثر بر انتخاب یک مسیر برای این نوع مراسم و اثرپذیری تبعی بافت مشخص نموده است. توجه به این معیارها در روند برنامه ریزی و ساماندهی مسیرهای پیاده در این بافت می‌تواند سبب شکل‌گیری پیاده‌راهی مطلوب به عنوان عرصه‌ای جهت ایجاد و تقویت مناسبات آیینی-مذهبی ایام محرم و صفر شود.

واژه‌های کلیدی: پیاده‌راه - مراسم مذهبی ایام محرم و صفر - - بافت قدیم مشهد.

فصل کلیات تحقیق	۱
۱-۱- مقدمه تحقیق	۲
۲-۱- بیان مسئله	۳
۳-۱- سوالات تحقیق	۴
۴-۱- فرضیات	۴
۵-۱- اهداف تحقیق	۵
۶-۱- پیشینه تحقیق	۵
۷-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق	۷
۸-۱- امکانات و محدودیت های تحقیق	۷
۹-۱- قلمرو تحقیق	۸
۱۰-۱- واحد تحلیل	۹
۱۱-۱- روش نمونه گیری و انتخاب تعیین حجم نمونه	۱۰
۱۲-۱- متغیرهای تحقیق	۱۰
۱۳-۱- روش شناسی تحقیق	۱۱
۱۴-۱- روش های جمع آوری اطلاعات	۱۱
۱۵-۱- روش تجزیه و تحلیل و پردازش داده ها و اطلاعات	۱۱
۱۶-۱- اعتبار تحقیق	۱۱

فصل ۲ مبانی نظری تحقیق.....	۱۲
۲-۱- مقدمه.....	۱۳
۲-۲- تبیین مفهوم پیاده راه به مثابه یک فضای شهری.....	۱۴
۲-۲-۱- مفهوم محیط.....	۱۵
۲-۲-۲- مفهوم محیط در شهرسازی.....	۱۶
۲-۲-۳- تبیین فضای شهری بر اساس مفهوم محیط در شهرسازی.....	۱۹
۲-۲-۴- آرای اندیشمندان مختلف در رابطه با فضای شهری.....	۲۲
۲-۲-۵- تبیین مفهوم پیاده.....	۲۳
۲-۲-۶- نیازهای اصلی پیاده.....	۲۴
۲-۲-۷- عناصر شکل گیری پیاده راه.....	۲۸
۲-۲-۸- تعریف پیاده راه.....	۳۵
۲-۲-۹- پیشینه شکل گیری پیاده راه.....	۳۶
۲-۲-۱۰- کیفیت پیاده راه های شهری.....	۳۸
۲-۲-۱۱- نظریه های پیاده محوری.....	۴۰
۲-۲-۱۲- تجارب طراحی پیاده راه های شهری.....	۴۱
۳-۲- تبیین مراسم، مناسک و آیین های مذهبی.....	۴۳
۳-۲-۱- رفتار.....	۴۴
۳-۲-۲- تبیین مراسم، مناسک و آیین.....	۶۱
۳-۲-۳- تبیین مراسم، مناسک و آیین های مذهبی.....	۶۴
۳-۲-۴- تبیین مراسم مذهبی ایام محرم و صفر.....	۶۶
۴-۲- تبیین مراسم، مناسک و آیین های مذهبی.....	۷۲
۴-۲-۱- تجارب داخلی.....	۷۳
۴-۲-۲- تجارب خارجی.....	۸۷

فهرست مطالب

- ۲-۴-۳- جمع بندی تجارب مراسم مذهبی ایام محرم و صفر ۹۳
- ۲-۵- پیاده‌راه بستری برای مراسم مذهبی ایام محرم و صفر ۹۵
- فصل ۳ نمونه موردی تحقیق ۱۰۰**
- ۳-۱- مقدمه ۱۰۱
- ۳-۲- تعیین محدوده مکانی ۱۰۱
- ۳-۲-۱- مطالعات تاریخی ساخت و ساختار محدوده ۱۰۲
- ۳-۲-۲- بررسی مطالعات وضع موجود بر اساس اطلاعات مکان مرجع مشهد در سال ۱۳۸۵ و اطلاعات ارائه شده توسط شهرداری ۱۰۷
- ۳-۲-۳- مطالعات و طرح های بالادست ۱۰۸
- ۳-۲-۴- تدوین پرسشنامه و مصاحبه های محلی ۱۰۹
- ۳-۳- تعیین محدوده زمانی ۱۱۲
- ۳-۴- بررسی عوامل موثر بر انتخاب مسیر حرکت دسته های عزاداری ۱۱۳
- ۳-۵- شناخت وضع موجود ۱۱۷
- ۳-۵-۱- معرفی محدوده مطالعاتی ۱۱۸
- ۳-۵-۲- جایگاه حوزه مطالعاتی در طرح های بالادست ۱۲۰
- ۳-۵-۳- شناخت مولفه عملکردی ۱۲۴
- ۳-۵-۴- شناخت مولفه دسترسی ۱۲۷
- ۳-۵-۵- شناخت مولفه کالبدی-فضایی ۱۲۹
- ۳-۵-۶- شناخت مولفه ادراکی-بصری ۱۳۶
- ۳-۵-۷- شناخت مولفه اجتماعی-فرهنگی ۱۴۸
- ۳-۵-۸- الگوهای رفتاری ۱۴۸

فهرست مطالب

۱۵۰	۳-۵-۹-قرار گاه های رفتاری .....
۱۵۲	۳-۶- تجزیه و تحلیل وضع موجود (SWOT) .....
۱۵۴	۳-۷- تدوین بیانیه چشم انداز .....
۱۵۵	۳-۸- اهداف و راهبرد ها جهت دستیابی به چشم انداز .....
۱۵۸	۳-۹- ارزیه طرح راهبردی شبکه پیاده‌راه .....
۱۶۳	۳-۱۰- ارائه گزینه‌های پیشنهادی طرح .....
۱۶۳	۳-۱۰-۱- معرفی گزینه اول پیشنهادی .....
۱۶۷	۳-۱۰-۲- معرفی گزینه دوم پیشنهادی .....
۱۷۱	۳-۱۰-۳- ارزیابی گزینه‌ها و انتخاب گزینه برتر .....
۱۷۱	۳-۱۰-۴- ارائه جزئیات و مشخصات طرح پیشنهادی برتر .....
۱۸۳	منابع و مراجع .....
۱۸۳	منابع فارسی .....
۱۹۲	منابع لاتین .....
۱۹۳	ضمائم .....
۱۹۴	ضمیمه ۱: معرفی شهر اردبیل .....
۱۹۹	ضمیمه ۲: معرفی شهر سمنان .....
۲۰۰	ضمیمه ۳: پرسشنامه .....
۲۰۲	ضمیمه ۴: نمونه معیارهای ارزیابی محیط .....
۲۰۶	ضمیمه ۵: انواع چارچوب های سنجش محیط .....
۲۰۷	ضمیمه ۶: نمونه هایی از جدول تحلیل های همبستگی SPSS .....
۲۰۹	چکیده انگلیسی .....

فهرست نمودارها

فصل دوم

- نمودار ۱-۲: فضای شهری ۲۱
- نمودار ۲-۲: جایگاه رفتار در تعامل انسان و محیط ۴۵
- نمودار ۳-۲: مدل ارائه شده از نیازهای انسان توسط مازلو ۴۶
- نمودار ۴-۲: مدل از رفتار که در آن انگیزش انسان به مثابه فرآیندی پویا ارائه شده است ۴۷

فصل سوم

- نمودار ۱-۳: میزان تاثیر عوامل مختلف بر میزان تردد عزاداران از یک مسیر ۱۱۵

فهرست جداول

فصل دوم

- جدول ۱-۲: جمع بندی نظریات و تعاریف ارائه شده از فضای شهری ۲۳
- جدول ۲-۲: مولفه های کیفیت ارائه شده از دید متخصصین و نهادها ۳۹
- جدول ۳-۲: معیارهای ارائه شده در ارتباط با کیفیت پیاده راه در ایران ۴۰
- جدول ۴-۲: جمع بندی نظریات مرتبط با پیاده محوری ۴۰
- جدول ۵-۲: جمع بندی کیفیت های مناسب طراحی در مصادیق پیاده راهها ۴۳
- جدول ۶-۲: تجزیه و تحلیل تعاریف فرهنگ ۵۰
- جدول ۷-۲: جمع بندی تعاریف ارائه شده از مراسم، مناسک و آیین های مذهبی ۶۵
- جدول ۸-۲: جمع بندی اصول حاکم بر تعامل مراسم محرم و ساخت شهر در تجارب داخل ۹۴
- جدول ۹-۲: جمع بندی اصول حاکم بر تعامل مراسم محرم و ساخت شهر در تجارب خارجی ۹۴
- جدول ۱۰-۲: جمع بندی نظریات تعدادی از اندیشمندان در رابطه با تعامل مراسم آیینی و شهر ۹۸

فصل سوم

- جدول ۱-۳: تعداد کاربری های مذهبی به تفکیک هر قطاع ۱۰۸
- جدول ۲-۳: عوامل بیرونی موثر بر انتخاب مسیر حرکت دسته های عزاداری ۱۱۴
- جدول ۳-۳: میزان وابستگی تردد دسته های عزاداری به عوامل مختلف محیطی ۱۱۵
- جدول ۴-۳: عناصر هویتی محدوده مطالعاتی ۱۳۷
- جدول ۵-۳: تجزیه و تحلیل وضع موجود با تکنیک سوات ۱۵۲
- جدول ۶-۳: بیانیه چشم انداز ۱۵۵
- جدول ۷-۳: راهبرد چهارگانه براساس تحلیل SWOT ۱۵۵
- جدول ۸-۳: اهداف و راهبردهای پیشنهادی ۱۵۶
- جدول ۹-۳: ارزیابی گزینه های پیشنهادی طراحی ۱۷۰

- تصویر ۲-۱- حضور تعداد زیاد عابران پیاده اولین اصل تبدیل یک مسیر به پیاده راه ۲۹
- تصویر ۲-۲- ضرورت وجود تراکم های مسکونی و جمعیت ساکن در جذب جمعیت به پیاده راه .. ۲۹
- تصویر ۲-۳- برخورداری محور از مقیاس انسانی ۳۱
- تصویر ۲-۴- وجود خرده فروشی های فعال و متنوع محلی ۳۱
- تصویر ۲-۵- فعالیتهای ۲۴ ساعته و تضمین حضور مردم در خیابان ۳۲
- تصویر ۲-۶- عدم وجود دیوارهای خالی و یکنواخت در مسیر پیاده ۳۴
- تصویر ۲-۷- سکونتگاه انسانی محصور و محدود به رشته کوه های عظیم ۵۹
- تصویر ۲-۸- روستایی در حاشیه کویر ایران (مشهد اردهال)، محصور در دامنه کوه ۵۹
- تصویر ۲-۹- دیوارها و دروازه شهر قدیمی ۶۰
- تصویر ۲-۱۰- دورنمای شهر یزد ۶۰
- تصویر ۲-۱۱- چشم اندازی از بادگیر های شهری ۶۱
- تصویر ۲-۱۲- محراب مسجد شیخ لطف الله ۶۱
- تصویر ۲-۱۳- مشک خونین، نمادی مقدس از واقعه عاشورا ۶۶
- تصویر ۲-۱۴- نخل، نماد تابوت امام حسین (ع) ۶۶
- تصویر ۲-۱۵- حسینیه فروشانی ها و سیاوشانی ها در بافت قدیم مشهد ۶۸
- تصویر ۲-۱۶- حسینیه در یزد ۶۸
- تصویر ۲-۱۷- تکیه ای در تهران قدیم ۶۹
- تصویر ۲-۱۸- تکیه امیر چخماق در یزد قدیم ۶۹
- تصویر ۲-۱۹- تکیه شاهرخ خان، کرمان(راست)- حسینیه نوگاآباد، نایین (چپ) ۷۰
- تصویر ۲-۲۰- حرکت دسته های عزاداری در مشهد، محرم ۱۳۹۱ ..... ۷۰
- تصویر ۲-۲۱- حرکت دسته های عزاداری در پوما، هند ۷۱
- تصویر ۲-۲۲- مراسم ویژه طبل زنی در فضای مقابل حسینیه(نقطه کانونی بافت) ۷۱

- تصویر ۲-۲۳: مراسم عزاداری محرم در اردبیل ۷۴
- تصویر ۲-۲۴- مسیر حرکت دسته های عزاداری در محلات ۷۵
- تصویر ۲-۲۵- حرکت جمعی داخل محلات ۷۸
- تصویر ۲-۲۶: گرایش کلی حرکت جمعی داخل محلات ۷۹
- تصویر ۲-۲۷- حرکت جمعی (طوق) داخل محلات ۸۰
- تصویر ۲-۲۸- گرایش کلی حرکت جمعی (طوق) داخل محلات ۸۱
- تصویر ۲-۲۹- مسیر حرکت هیئت عزاداری حسینیه اعظم زنجان ۸۴
- تصویر ۲-۳۰- مراسم عزاداری هیئت حسینیه اعظم زنجان ۸۴
- تصویر ۲-۳۱- مراسم عزاداری در حسینیه اعظم زنجان ۸۵
- تصویر ۲-۳۲- مسیر حرکت هیئت عزاداری زینبیه زنجان ۸۵
- تصویر ۲-۳۳- مسیر حرکت هیئت های عزاداری و پیوند نقاط مهم و هویتی شهر ۸۶
- تصویر ۲-۳۴- مراسم عزاداری در پوما، هند ۸۸
- تصویر ۲-۳۵- امامباره در پوما، هند ۸۹
- تصویر ۲-۳۶- مراسم مشعل گردانی در شب تاسوعا ۹۰
- تصویر ۲-۳۷- هروله در بین الحرمین کربلا ۹۱
- تصویر ۲-۳۸- هروله در کربلا ۹۱
- تصویر ۲-۳۹- ساخت شهر کربلا در ارتباط با مسیر حرکت عزاداران ۹۳

فصل سوم

- تصویر ۳-۱- ساخت شهر در دوران صفویه ۱۰۳
- تصویر ۳-۲- ساخت شهر در دوران افشاریه ۱۰۴
- تصویر ۳-۳- ساخت شهر در دوران قاجاریه ۱۰۴
- تصویر ۳-۴- ساخت شهر در دوران پهلوی اول ۱۰۶
- تصویر ۳-۵- ساخت شهر در دوره پهلوی دوم ۱۰۶

تصویر ۳-۶- محدوده بافت قدیم شهر مشهد، محدوده چهار قطاع و جانمایی کاربری های مذهبی	۱۰۷
وجود در محدوده	۱۰۷
تصویر ۳-۷- طرح تفصیلی مصوب مرکز شهر مشهد (پس از تصویب نهایی)	۱۰۹
تصویر ۳-۸- مسیر حرکت دسته های عزاداری در محدوده مطالعاتی	۱۱۱
تصویر ۳-۹- موقعیت نقاط عطف در مسیر حرکت عزاداران	۱۱۱
تصویر ۳-۱۰- پرتددترین مسیرهای حرکت دسته های عزاداری در محدوده مطالعاتی	۱۱۲
تصویر ۳-۱۱- محدوده حوزه فراگیر مطالعاتی در شهر	۱۱۹
تصویر ۳-۱۲- محدوده حوزه بلافضل مطالعاتی در حوزه فراگیر	۱۱۹
تصویر ۳-۱۳- محدوده حوزه مستقیم مداخله	۱۲۰
تصویر ۳-۱۴- موقعیت محدوده مطالعاتی تحقیق در طرح نوسازی و بهسازی پیشنهادی	۱۲۱
تصویر ۳-۱۵- محدوده حلقه مبدل	۱۲۲
تصویر ۳-۱۶- محدوده خیابان های شعاعی	۱۲۲
تصویر ۳-۱۷- محدوده ره باغ ها	۱۲۲
تصویر ۳-۱۸- طرح تفصیلی مصوب مرکز شهر مشهد (پس از تصویب نهایی)	۱۲۲
تصویر ۳-۱۹- تحلیل طرح مصوب محدوده در رابطه با ساختار های حرکتی مراسم عزاداری	۱۲۳
تصویر ۳-۲۰- نقشه کاربری زمین در طبقه همکف	۱۲۴
تصویر ۳-۲۱- نقشه حیات کاربری	۱۲۵
تصویر ۳-۲۲- نقشه وضعیت رو شنایی	۱۲۶
تصویر ۳-۲۳- روشنایی نسبتا مطلوب	۱۲۷
تصویر ۳-۲۴- روشنایی نسبتا مطلوب	۱۲۷
تصویر ۳-۲۵- نقشه سلسله مراتب دسترسی	۱۲۸
تصویر ۳-۲۶- مقطع دسترسی محلی اصلی (کوچه چهارباغ)	۱۲۹
تصویر ۳-۲۷- مقطع فضای باز دسترسی محلی اصلی (میدانگاه چهارباغ)	۱۲۹
تصویر ۳-۲۸- وضعیت توده و فضا	۱۳۰
تصویر ۳-۲۹- نقشه استخوانبندی محدوده	۱۳۱

- تصویر ۳-۳۰ - کاربری شاخص (بازار بزرگ مرکزی) ۱۳۱
- تصویر ۳-۳۱ - کاربری شاخص (حسینیه نجفی ها) ۱۳۱
- تصویر ۳-۳۲ - کالبد شاخص (کاروانسرای قدیمی) ۱۳۲
- تصویر ۳-۳۳ - کالبد شاخص (کاروانسرای قدیمی) ۱۳۲
- تصویر ۳-۳۴ - عنصر شاخص هویتی (محل پنجه حضرت رضا (ع)) ۱۳۲
- تصویر ۳-۳۵ - فضای باز عمومی شاخص (میدانگاه چهارباغ) ۱۳۲
- تصویر ۳-۳۶ - نقشه کیفیت کالبدی ابنیه ۱۳۲
- تصویر ۳-۳۷ - نقشه تعداد طبقات ۱۳۴
- تصویر ۳-۳۸ - نقشه دانه بندی قطعات ۱۳۵
- تصویر ۳-۳۹ - قدمیت ابنیه ۱۳۶
- تصویر ۳-۴۰ - نقشه عناصر هویتی محدوده ۱۳۷
- تصویر ۳-۴۱ - نقشه عناصر خوانایی ۱۳۹
- تصویر ۳-۴۲ - نقشه عناصر بصری ۱۴۰
- تصویر ۳-۴۳ - میدانگاه چهارباغ (نقطه دید استراتژیک) ۱۴۰
- تصویر ۳-۴۴ - حرم و مسجد شاه (عنصر شاخص بصری) ۱۴۱
- تصویر ۳-۴۵ - بازار غدیر (عنصر شاخص بصری) ۱۴۱
- تصویر ۳-۴۶ - مجتمع تجاری نگین (عنصر شاخص بصری) ۱۴۱
- تصویر ۳-۴۷ - کریدور بصری (کوچه ملک) ۱۴۱
- تصویر ۳-۴۸ - ورودی پیاده (از کوچه ملک) ۱۴۱
- تصویر ۳-۴۹ - ورودی سواره از چهارباغ ۱۴۱
- تصویر ۳-۵۰ - میدانگاه چهارباغ با تناسبات ۱ به ۳ و محصوریت مطلوب فضای باز عمومی (A=۳ متر) ۱۴۲
- تصویر ۳-۵۱ - کوچه چهارباغ با تناسبات ۱ به ۲.۵ و محصوریت نسبتاً مطلوب معبر (A=۳ متر) ۱۴۲
- تصویر ۳-۵۲ - فضای فاقد محصوریت ۱۴۳
- تصویر ۳-۵۳ - خط آسمان هماهنگ، ضلع غربی چهارباغ ۱۴۳

- تصویر ۳-۵۴- شکست در خط آسمان، ضلع شرقی چهارباغ..... ۱۴۳
- تصویر ۳-۵۵- نمای نامناسب (نماسازی در طبقه همکف بدون توجه به نمای طبقه اول)..... ۱۴۴
- تصویر ۳-۵۶- نمای نامناسب (آشفتگی و بی نظمی در الحاقات ضلع شرقی میدانگاه چهارباغ))..... ۱۴۴
- تصویر ۳-۵۷- نمای نامناسب (یکنواختی شدید)..... ۱۴۴
- تصویر ۳-۵۸- آشفتگی و عدم نظم در الحاقات نما ۱۴۴
- تصویر ۳-۵۹- نقشه جانمایی مبلمان ثابت در محدوده مطالعاتی ۱۴۵
- تصویر ۳-۶۰- آشفتگی و عدم نظم در جانمایی مبلمان ۱۴۶
- تصویر ۳-۶۱- نبود مبلمان کافی و مناسب ۱۴۶
- تصویر ۳-۶۲- نقشه جانمایی مبلمان متحرک در محدوده مطالعاتی ۱۴۶
- تصویر ۳-۶۳- عناصر متحرک (گاری دستی و دوچرخه)..... ۱۴۷
- تصویر ۳-۶۴- کفسازی نامتناسب (عدم تفکیک مسیر پیاده و سواره)..... ۱۴۷
- تصویر ۳-۶۵- عدم یکپارچگی در کفسازی پیاده رو..... ۱۴۷
- تصویر ۳-۶۶- زیارت ۱۴۸
- تصویر ۳-۶۷- خرید ۱۴۸
- تصویر ۳-۶۸- عبور و مرور ۱۴۹
- تصویر ۳-۶۹- عبور و مرور ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۰- عبور و مرور ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۱- تجمع کسبه ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۲- تجمع مسافران ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۳- تجمع ساکنین ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۴- مراسم مذهبی ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۵- عزاداری ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۶- حرکت دسته های عزاداری ۱۴۹
- تصویر ۳-۷۷- راهپیمایی ۱۵۰
- تصویر ۳-۷۸- نمایشگاه فرهنگی-مذهبی ۱۵۰

تصویر ۳-۷۹ - نذری دادن	۱۵۰
تصویر ۳-۸۰ - تکیه زدن در ایام عزاداری	۱۵۰
تصویر ۳-۸۱ - جشن و آذین بندی (میلاد امام زمان (عج))	۱۵۰
تصویر ۳-۸۲ - نقشه موقعیت نقاط تجمع	۱۵۱
تصویر ۳-۸۳ - نقشه وضعیت گرایش های حرکتی	۱۵۱
تصویر ۳-۸۵ - نمایانگر وضعیت شبکه معابر اصلی در وضعیت موجود بافت قدیم و مسیرهای پرتردد توسط دسته های عزاداری	۱۵۹
تصویر ۳-۸۶ - نقشه راهبردی جهت تعیین موقعیت شبکه پیاده پیشنهادی	۱۶۱
نقشه ۳-۸۷ - نقشه راهبردی کلی بافت قدیم محدوده طراحی	۱۶۲
نقشه ۳-۸۸ - لکه گذاری کاربری-فعالیتی شبکه پیاده راه در گزینه اول پیشنهادی	۱۶۴
تصویر ۳-۸۹ - مقطع پیشنهادی A-A در گزینه اول پیشنهادی	۱۶۵
تصویر ۳-۹۰ - مقطع پیشنهادی B-B در گزینه اول پیشنهادی	۱۶۵
تصویر ۳-۹۱ - پلان پیشنهادی در گزینه اول پیشنهادی	۱۶۶
تصویر ۳-۹۲ - نقشه لکه گذاری کاربری-فعالیتی شبکه پیاده راه در گزینه دوم پیشنهادی	۱۶۷
تصویر ۳-۹۳ - مقطع پیشنهادی A-A در گزینه دوم پیشنهادی	۱۶۸
تصویر ۳-۹۴ - مقطع پیشنهادی B-B در گزینه دوم پیشنهادی	۱۶۹
تصویر ۳-۹۵ - پلان پیشنهادی در گزینه دوم پیشنهادی	۱۷۰
تصویر ۳-۹۶ - دید پرنده از جنوب به شمال به مسیر پیاده راه	۱۷۲
تصویر ۳-۹۷ - ورودی پیاده راه از خیابان شیرازی	۱۷۲
تصویر ۳-۹۸ - موقعیت مسیر سواره پیشنهادی جایگزین برای انتقال ترافیک سواره کوچه چهارباغ ...	۱۷۳
تصویر ۳-۹۹ - دید از شمال به جنوب مسیر پیاده راه	۱۷۳
تصویر ۳-۱۰۰ - ورودی میدانگاه چهارباغ از مسیر پیاده راه	۱۷۴
تصویر ۳-۱۰۱ - مسیر پیاده راه، جانمایی و آرایش مبلمان	۱۷۴
تصویر ۳-۱۰۲ - مسیر پیاده راه، جانمایی و آرایش مبلمان	۱۷۵
تصویر ۳-۱۰۳ - کاربرد رواق در بدنه شرقی مسیر پیاده راه	۱۷۵

- تصویر ۳-۱۰۴- جلو خان و ورودی حسینیه نجفی ها ۱۷۶
- تصویر ۳-۱۰۵- فضای مقابل حسینیه نجفی ها ۱۷۶
- تصویر ۳-۱۰۶- دید پرنده به فضای میدانگاه چهارباغ ۱۷۷
- تصویر ۳-۱۰۷- دید ناظر به فضای میدانگاه چهارباغ از جنوب به شمال ۱۷۷
- تصویر ۳-۱۰۸- دید پرنده از شمال به جنوب به مسیر پیاده راه ۱۷۸
- تصویر ۳-۱۰۹- دید پرنده از غرب به شرق به مسیر سواره پیشنهادی جایگزین ۱۷۹
- تصویر ۳-۱۱۰- دید ناظر از غرب به شرق به مسیر سواره پیشنهادی جایگزین ۱۸۰
- تصویر ۳-۱۱۱- دید پرنده به مسیر سواره جایگزین در تقاطع با مسیر سواره پیشنهادی اتصالی ۱۸۰
- تصویر ۳-۱۱۲- فضای سبز پیشنهادی در تقاطع مسیرهای سواره جایگزین ۱۸۱
- تصویر ۳-۱۱۳- تجهیزات و مبلمان متنوع در فضای سبز پیشنهادی در تقاطع مسیرهای سواره جایگزین ۱۸۱
- تصویر ۳-۱۱۴- ساماندهی واحدهای تجاری- خدماتی لبه مسیر سواره جایگزین پیشنهادی ۱۸۱
- تصویر ۳-۱۱۵- پلان طرح پیشنهادی ۱۸۲

فصل ۱

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه تحقیق

فضاهای شهری بستری برای وقوع انواع فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی شهروندان می‌باشند که اغلب این تعاملات بواسطه حضور پیاده و پیاده روی در فضا امکان پذیر است. اما، متأسفانه امروزه با رشد فزاینده استفاده از وسایل نقلیه، طراحی و ساماندهی فضاهای شهر با تاکید و توجه به حرکت اتومبیل صورت می‌گیرد و در اکثر مواقع نیازهای افراد پیاده و فعالیت‌های مرتبط با آن‌ها نادیده گرفته می‌شود.

حرکت پیاده طبیعی‌ترین، قدیمی‌ترین و ضروری‌ترین شکل جابه‌جایی انسان در محیط است و پیاده‌روی هنوز مهمترین امکان برای مشاهده مکان‌ها، فعالیت‌ها و احساس شور و تحرک زندگی و کشف ارزش‌ها و جاذبه‌های نهفته در محیط است. در ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت‌های محیطی پیاده‌روی نقش بسزایی دارد. پیاده‌راه‌ها معابری بالاترین حد نقش اجتماعی هستند که در آن‌ها تسلط کامل با عابر پیاده بوده و از وسایل نقلیه موتوری تنها به‌منظور سرویس‌دهی به زندگی جاری در معبر استفاده می‌شود. پیاده‌راه ابزاری برای فعالیت جمعی است بخصوص در ارتباط با اقتصاد شهری، کیفیت محیطی و سلامت اجتماعی و به تعبیری می‌توان گفت پیاده‌راه یک فضای شهری است. از طرفی "فضای شهری به عنوان مهمترین عنصر ساخت شهر در طول تاریخ جهان و ایران بهترین بستر مراسم آیینی، مناسک تشریفات، نمایش‌ها و محاکمات و ... بوده است". راب کریر نیز در این زمینه می‌گوید: "مردم بر پایه آداب اجتماعی، تشریفات و مناسک اجتماعی همانگونه که خانه خود را سازمان می‌دهند فضای عمومی را نیز سازمان می‌دهند و این بنا به مقتضیات فعالیت‌هایی است که در فضای عمومی انجام می‌دهند" و بر توجه به آداب و رسوم اجتماعی که فرد و جامعه را پیوند می‌دهد در طراحی تاکید می‌کند (پارسی، ۱۳۷۹: ۵۹). در واقع آیین‌های مذهبی یا قومی و رسوم تعیین‌کننده عناصر پایدار فضای شهری اند که خصلت ذاتی آن شده و در طول زمان به کندی تغییر می‌کنند (پارسی، ۱۳۸۱: ۴۶) و فضاهای شهری به عنوان مکان‌هایی جهت ایجاد و تقویت مناسبات و روابط بیرونی، تعاملات، تغییرات و رویایی‌های اجتماعی و مکان‌هایی که گروه‌های مختلف با خواست‌ها و علایق متفاوت گرد هم جمع می‌شوند، عرصه‌ای جهت بروز نمایشات و جشن‌های فرهنگی می‌باشند (رفعیان و سیفایی، ۱۳۸۴: ۳۶) و این تاکید بر تعامل مراسم مذهبی و پیاده‌راه به مثابه یک فضای شهری است.

شهر مشهد نیز بعنوان یک کلاشهر مذهبی، بستری برای وقوع انواع فعالیت‌های اجتماعی و مذهبی بویژه در بافت پیرامون حرم مطهر می‌باشد که مستلزم وجود فضاهای شهری متناسب با این فعالیت‌هاست. رکن اصلی این‌گونه فعالیت‌ها حضور افراد پیاده و پیاده‌روی در مسیرهای مختلف است که اغلب به مجموعه حرم منتهی می‌شوند و بدین ترتیب می‌توان گفت پیاده‌راه به مثابه یک فضای شهری با طراحی مطلوب می‌تواند بستری مناسب برای وقوع این فعالیت‌های مذهبی باشد، ولی با رشد روز افزون مراجعین به این محدوده و افزایش

حضور اتومبیل و انواع وسایل حمل و نقل از خصوصی تا عمومی، روز به روز توجه به نقش فعالیت های اجتماعی پیاده بویژه فعالیت های مذهبی کمرنگ شده و اغلب فضاها با توجه به مسایل کالبدی و دسترسی وسایل نقلیه موتوری ساماندهی یا طراحی می شوند.

در این پژوهش سعی بر اینست با شناخت مفهوم پیاده و پیاده‌راه به عنوان یک فضای شهری و کیفیات و الزامات یک پیاده‌راه مطلوب و متناسب از طرفی نیازها و شرایط وقوع فعالیت ها و مراسم مذهبی ایام محرم و صفر، به اصول و مبانی طراحی یک پیاده‌راه مطلوب دست یافت که با تقویت حضور افراد بستری برای شکل گیری و تداوم مراسم مذهبی ایام محرم و صفر در بافت قدیم مشهد باشد. در این راستا با بهره گیری از رویکرد کیفی در روش تحقیق و مطالعه موردی-تشریحی ابتدا به تشریح موضوع پیاده راه به عنوان یک فضای شهری و فعالیت های مذهبی در قالب مبانی نظری تحقیق پرداخته و سپس موضوع تحقیق را در یک نمونه موردی در شرایط واقعی بررسی می کنیم. نتیجه این تحقیق راهکارهای عملی جهت ارتقا و ساماندهی مسیرهای پیاده شهری به عنوان بستری برای فعالیت مذهبی ایام محرم و صفر می باشد.

۱-۲- بیان مسئله

از مهمترین فضاهای عمومی شهری پیاده راه ها می باشند. با توجه به نقش مهم پیاده‌روی که هنوز هم اصلی ترین طرز جابجایی افراد در داخل شهرهای ماست، از این رو باید به آن بسیار توجه کرد و تسهیلات و اقدامات لازم را نظیر فراهم کردن پیاده‌راه ها، محل های مخصوص برای عابران پیاده، تأمین ایمنی برای عابران پیاده و تشویق هرچه بیشتر مردم به پیاده‌روی بخصوص در مناطق تجاری، تفریحی و مراکز خرید را فراهم آورد. یکی از نقایص عمده شهرسازی معاصر جهان، سرسپردگی بیش از حد آن به نیازهای حرکت سواره و غفلت از حفظ و ساماندهی فضاهای پیاده و حرکت پیاده بوده است. این امر یکی از عوامل عمده کاهش کیفیت فضاهای شهری و افول ارزش های اجتماعی، فرهنگی و بصری در فضاهای شهری محسوب می شود. پیاده‌راه به مثابه یک فضای شهری به عنوان عنصری از ساخت فضایی شهر دربرگیرنده روابط اجتماعی- فرهنگی بوده و ویژگی اصلی آن بیان زندگی جمعی و نمایش زندگی اجتماعی، ضمن تاثیرگذاری بر آن ها است. فعالیت های جاری در آن ها تابع خصوصیات فرهنگی جامعه ای است که صاحبان این فعالیت ها به آن ها تعلق دارند. بدین ترتیب در طراحی و ساماندهی پیاده‌راه فعالیت های اجتماعی بویژه فعالیت های مذهبی ایام محرم و صفر به عنوان یکی از اصلی ترین فعالیت های اجتماعی فرهنگ ملی و مذهبی ایران اسلامی قابل توجه و تامل می باشد.

با توجه به خاستگاه اعتقادی شهر تاریخی و مذهبی مشهد که مربوط به شهادت امام رضا (ع) می باشد، نقش ملی و جهانی آن به عنوان پایتخت مذهبی کشور و کلانشهر مذهبی جهان، از میان شهر های متعدد سنتی

و تاریخی ایران، در زمینه تعامل فعالیت های مذهبی با فضاهای شهری قابل بررسی است. محدوده اطراف قطب مذهبی شهر، مجموعه حرم مطهر رضوی، بویژه مسیرهای حرکتی منتهی به حرم در این شهر به عنوان تاثیرپذیرترین حوزه در زمینه فعالیت های مذهبی که توسط افراد پیاده صورت می گیرد دارای اهمیت است. بدین ترتیب مسئله اصلی تحقیق مبنی بر عدم توجه به حضور و فعالیت پیاده‌ها بویژه به عنوان بستری برای وقوع فعالیت های مذهبی ایام محرم و صفر در ساماندهی و طراحی فضاها و دسترسی های پیرامون مجموعه حرم مطهر مطرح است و سوالات تحقیق را می توان این گونه مطرح کرد.

۱-۳- سوالات تحقیق

پیاده‌راه‌ها فضاهایی شهری هستند که می توانند بوجود آورنده تصویر ذهنی مشخصی در ذهن شهروندان باشند. بنابراین وجود ویژگی ها و خصوصیتی که پیاده‌راه‌ها را از یک فضای صرفاً عبوری، تبدیل به یک فضای شهری خوب جهت مکث و حضور بیشتر شهروندان به عنوان یک قرارگاه رفتاری بنماید ضروری خواهد بود. براساس مسئله مطرح شده می توان سوالات تحقیق را اینگونه مطرح کرد:

۱. کیفیت های کلیدی یک پیاده‌راه به عنوان یک فضای شهری مطلوب کدامند؟
۲. مسیر کوچه چهارباغ در محدوده قطاع ۱ حرم مطهر رضوی، چه ویژگی هایی دارد؟
۳. چه اقداماتی باید انجام شود تا مسیر کوچه چهارباغ به ویژگی ها و کیفیت های کلیدی یک مسیر پیاده خوب عملکردی دست پیدا کند و در عین حال بستری متعالی برای برگزاری مراسم مذهبی ایام محرم و صفر باشد؟

۱-۴- فرضیات

براساس سوالات مطرح شده تحقیق می توان فرضیات ذیل را ارائه کرد:

۱. ارتقاء کیفیت های کلیدی از جمله سرزندگی، انعطاف پذیری، تنوع، خوانایی و ... در یک مسیر پیاده به بهبود کیفیت عملکردی مسیر و تبدیل آن به یک مسیر مطلوب عملکردی کمک می کند.
۲. مسیر کوچه چهارباغ قابلیت تبدیل شدن به یک مسیر پیاده خوب عملکردی را دارد و بعد از طی اقدامات مشخص و تبدیل شدن به یک پیاده‌راه مطلوب با توجه به الزامات مراسم مذهبی ایام محرم و صفر فضایی متناسب برای برگزاری این مراسم خواهد بود.